

SZABADTÉRI TŰNTETÉSEK BUDAPESTEN 2010–2022 KÖZÖTT*

Szabó Balázs–Erőss Ágnes

Bevezetés

■ Az állampolgárok aktivitása definíció szerint kiemelkedően fontos eleme a civil társadalom működésének. Arató megfogalmazásában: „A modern civil társadalmat az állampolgári kezdeményezés és az önmozgósítás változatos formái hozzák létre és a társadalmi differenciálódást stabilizáló jogrendszer, mindenekelőtt az alanyi jogok intézményesítik.” (Arató 1992: 55) A komplex társadalmi szükségletek kezelése, az értékek és érdekek kifejezésre juttatása, érvényesítése és védelme sok különböző módon történhet, abban a társadalmi aktivizmus spontán formái és a civil társadalom intézményesült szervezetei egyaránt szerepet játszanak.

Ez a szerepvállalás időben és térben éppúgy változó, mint ahogy a civil társadalom „informális, nem formalizált és formalizált közösségei” (Nagy–Nizák–Vercseg 2014: 18) közötti munkamegosztás is. Ez felveti a kérdést, hogy a jogállam leépítése, az alanyi jogok megnyirbálása hogyan és milyen mértékben érinti a civil társadalom különböző szegmenseit; az intézményesült civil társadalom mozgásterének sokat emlegetett szűkülése (Anheier–Lang–Toepler 2020) beindítja-e a társadalom védekező mechanizmusait, kiváltja-e a tiltakozó mozgalmak felerősödését.

A 2010-es évek elején a civil szféra Magyarországgal foglalkozó kutatói, szakértői és gyakorlati szakemberei egyaránt valószínűnek tartottak egy ilyen „részvételi fordulatot” (Ágh 2016). Szabó Máté egyenesen „ellenzéki reneszánszról” beszélt (Szabó 2014), annak a lehetőségéről, hogy a hagyományos tiltakozási formák mellett (ismét) megjelenik az állampolgári engedetlenség és a bázisdemokratikus formák keresése.



Egy interjúkon alapuló nemzetközi kutatásból az is kiderült, hogy a civil vezetők és szakértők reményei egybeestek a kutatói várakozásokkal (Meyer et al. 2017). A megkérdezettek láttak esélyt arra, hogy az autokratikus tendenciák és az intézményesült civil szervezetek érdekérvényesítő tevékenységét akadályozó kormányzati intézkedések ellenében megerősödnek az alulról szerveződő civil mozgalmak, a civil aktivitás nem lehetetlenül el, csak elmozdul az alacsonyabb, helyi szintek és az informális szféra irányába.

Az autoriter tendenciák civil társadalomra gyakorolt hatását és az illiberális rendszer kiépülésére adott civil válaszokat (ezen belül a tüntetéseket) számos ország kutatói több különböző módszerrel vizsgálták. Az utóbbi másfél évtizedben nagy számban születtek a tágabb összefüggések feltárására törekvő elméleti írások, gyakorlati tapasztalatokra és személyes percepciókra alapozott elemzések, esettanulmányok, hatósági adatokból kiinduló és interjúkutatások. Számos elemzésnek része volt, egy-egy részterületen fókuszba is került az időbeli összehasonlítás, de a tüntetések hosszabb idősoron alapuló empirikus vizsgálatára nem került sor.

Ezt a hiányt próbáltuk enyhíteni az illiberális fordulatot követő három kormányzati ciklus (2010–2022) alatt lezajlott budapesti tüntetésekről szóló sajtóbeszámolók feldolgozásával. A köztéri tüntetések egyes adatainak – egyebek között időpont, helyszín, célkitűzés, résztvevők becsült száma – elemzésével, hosszabb idősort vizsgálva arra kerestük a választ, hogy hogyan alakul az alulról szerveződő kormányellenes tüntetések száma, milyen témák érdekében vagy intézkedések ellen indul tüntetés, és mindezek idősoros elemzése vajon megerősíti-e azt a feltevést, hogy az autoriter tendenciák kiépülése hozzájárul az alulról szerveződő civil szféra erősödéséhez.

Az adatokból kirajzolódó tendenciák vizsgálata mellett arra is kísérletet teszünk, hogy empirikus eredményeinket összevessük a korábbi és a párhuzamosan zajló kutatások megállapításaival. Ennek érdekében az első fejezetben összefoglaljuk a hazai és régiós szakirodalom témánk szempontjából releváns tanulságait, következtetéseit, és ezek figyelembevételével fogalmazzuk meg saját kutatási kérdéseinket. A második fejezetben részletesen ismertetjük kutatásunk módszerét és az alkalmazásával összefüggő megbízhatósági, adatértelmezési és összehasonlíthatósági problémákat. Ezt követi a vizsgálat eredményeinek bemutatása, elemzése és összevetése a korábbi, illetve más módszerrel végzett kutatások eredményeivel. A tanulmány a következtetések levonásával és a nyitva maradt kérdések áttekintésével zárul.

Tények és tendenciák a szakirodalom tükrében

A kelet- és nyugat-európai tiltakozó mozgalmaknak már a 2010-es évek illiberális fordulatát megelőzően is csak egy vitathatatlanul közös vonása volt: a területi mintázatok mindenütt hasonlóan bizonyultak. Mindkét régió tüntetése a nagyvárosokban, ezen belül is elsősorban a fővárosokban koncentrálódtak. Ennek oka, hogy a fővárosokban található a politikai és gazdasági erőközpontok szimbolikus intéz-

ményei, és jelentős méretű a népesség, beleértve a tiltakozásra hajlamos egyetemi ifjúságot (Oross–Róna–Szabó A. 2017), ahol a legmagasabb a baloldali, zöld és liberális szavazók aránya (Kovács–Vida 2015), tehát rendelkezésre áll a demonstrációk megszervezéséhez szükséges kulturális tőke (Piotrowski 2015). A területi hasonlóságot nem írja felül az a különbség, hogy Európa keleti felében a tüntetések nem köthetők egyértelműen a baloldali-liberális háttérű szavazókhoz, baloldali vagy liberális kormányok alatt a jobb- és szélsőjobboldal mozgósított sokkal jelentősebben (Jakli–Greskovits–Wittenberg 2025; Borbáth–Gessler 2020). A kelet-európai társadalmi mozgalmak sok más tekintetben is számottevően különböztek a nyugat-európai, sőt a dél-európai és latin-amerikai országok poszt-autoriter rendszereiben kibontakozott mozgalmaktól is, azoknál gyengébbnek mutatkoztak (Kopecký 2003). A nyugati mintákkal való összehasonlítás kézenfekvően vezetett ahhoz a leegyszerűsítő következtetéshez, hogy a társadalmi mozgósítás alacsonyabb szintjét a posztszocialista térség közelmúltja, a többé-kevésbé diktatórikus szocialista periódus magyarázza. Ugyanakkor megjelent az árnyaltabb megközelítés igénye is, Ekiert és Kubik történeti elemzése például kimutatta, hogy a totalitárius rendszer elleni első fellépésre a régió néhány országában már az 1950-es években sor került (Ekiert–Kubik 2018). Ha változó intenzitással is, a következő évtizedekben rendszeresen megjelentek olyan mozgalmak, amelyeknek eleinte a gazdasági és politikai reformok támogatása és az állampolgári jogok szélesítése, az időszak végén pedig már az államszocialista rendszer felszámolása volt a célja. Gagyí szerint a északnyugati és kelet-európai társadalmak eltérő szerkezete miatt nem is lesz hasonló mozgalmi kultúra, nem egyszerű lemaradásról van szó (Gagyí 2018). Ez a politikai irányultság önmagában is elegendő magyarázat lehet arra, hogy a kelet-európai országok tiltakozási kultúrája nem hasonlít a nyugat-európai típusú, alapvetően az állampolgári aktivizmusban és baloldali ideológiában gyökerező tiltakozási mozgalmakra (Bernhagen–Marsh 2007). Ugyanakkor az is tény, hogy egységes profilról a régióon belüli országok esetében sem beszélhetünk.

Mint Císař és Vráblíková – a miénkhez hasonló módszerrel végzett – összehasonlító kutatása kimutatta, a négy visegrádi országban 1990 és 2010 között tartott tüntetések témájukat, céljaikat és formájukat tekintve egyaránt különbözőek voltak (Císař–Vráblíková 2019). A tiltakozási hullámok „apályai és dagályai” (Szabó M. 2015: 11) a dinamika vonatkozásában is hasonló, a European Social Survey adatai által is igazolt (Szabó B.–Erőss 2024) változatosságot jeleznek. Lengyelország esete bizonyos mértékben speciálisnak számít, ami a Szolidaritás 1980-as években játszott kiemelkedő szerepének köszönhető (Karolewski 2016). Az akkor elért magas mobilizációs szint a rendszerváltást követő évtizedben sem csökkent számottevően, amikor a többi posztszocialista országot inkább a tiltakozási hullám apálya jellemezte.

A magyarországi tüntetésekről a rendszerváltást követő másfél évtizedben Szabó Máté kutatásai alapján elmondható, hogy eleinte a békés tüntetések voltak jellemzők, és igen gyakran tárgyalásos megoldással értek véget (Szabó M. 2001). A 2000-es években ez megváltozott, a politikai pártok aktívabbak lettek, és 2006-tól az erőszakos tüntetések is megjelentek (Szabó M. 2007).



Sajtóelemzésen alapuló 1993-as vizsgálata Magyarország mellett Szlovákiára és Szlovéniára terjedt ki (Szabó M. 1995).

A sajtóhírek feldolgozása annak a kutatásnak is része volt, amely az 1994 első felében és 1996–1997-ben tartott 600 budapesti tüntetésre vonatkozó rendőrségi dokumentumokból indult ki (Magyar et al. 2000). Végül Szabó Andrea – a korábbi információkat a 2003-as sajtóbeszámoló adataival kiegészítő – szintetizáló munkája nyomán született egy időbeli áttekintés is (Szabó A. 2009).

Ennek eredményei úgy foglalhatók össze, hogy a magyarországi politikai tiltakozási kultúra fő jellemzője a folytonosság, a tüntetések (tüntetéssorozatok) viszonylag rövid időtartama, területi koncentrációja (Budapest), nagyfokú szervezethezesség (szakszervezetek és az új társadalmi mozgalmak), alapvetően békés jellegük, és hogy címzettjük leginkább a kormány és a parlament. A 2006-os év új szakasz kezdetét jelentette a magyarországi, azon belül is főként a budapesti tüntetések történetében. Megjelentek a tiltakozás olyan erőszakos formái (autók felgyújtása, utcai összecsapások a rendőrökkel, középületek, például a TV-székház megtámadása), amelyek a nyugat-európai országokban gyakorinak számítanak, de Magyarországon a rendszerváltás és 2006 között nemigen fordultak elő (Szabó M. 2009).

Ennél is nagyobb horderejű változást hozott 2010, amikor a Fidesz kétharmados győzelmét követően megkezdődött a demokrácia és a jogállam lebontása, a szabadságjogok fokozatos szűkítése (Bozóki–Hegedűs 2018; Gadó–Kerekes–Magyar 2024; Körösi 2018) és a média fölötti ellenőrzés megszerzése (Bajomi-Lázár 2015). E folyamat részeként a kormányzat és a civil szféra kapcsolatrendszere is átalakult. A kormányváltás után rövidesen nyilvánvalóvá (sőt adatokkal is igazolhatóvá) vált, hogy a hatalom elsősorban a közhasznú szolgáltatásokat nyújtó, apolitikus nonprofit szervezeteket kívánja „bevonni és beépíteni a nemzeti együttműködés rendszerébe” (Sebestény 2016: 63). Kákai elemzése igazolja, hogy ez a tendencia azóta még erősödött is (Kákai 2024).

A nemzetközi szakirodalom (Hummel 2020; Toepler et al. 2020) szerint hasonló átrendeződés más országokban is lezajlott, de a civil szférára az igazi veszélyt nem ez, hanem két vele párhuzamosan zajló folyamat jelentette. Ezek egyike a civil társadalom „lecserélése” (Kövér 2015), „államosítása” (Ágh 2016), „kooptálása” (Gerő et al. 2023) volt, a másik a rendszerkritikus civil szervezetek ellenséggé nyilvánítása (Kákai–Glied 2023) és ellehetetlenítése.

A civilekre való rátelepedésnek már jóval a 2010-es kormányváltás előtt megvoltak az előzményei a Fidesz politikájában. Miután a 2002-es választások két fordulója között a párt hiába próbálta tömeggyűlésekkel megfordítani az eredményt, elindult a tartósabb támogatói bázist jelentő polgári körök szervezése (Kövér 2015), majd a 2010-es választások előtt nagyobb támogató szervezetek (például Civil Összefogás Fórum) is létrejöttek. Ezek bázisán folytatódhatott a hatalom átvétele után, immár jóval nagyobb pénzügyi támogatással a kormányzati érdekeket szolgáló álcivil szervezetek hálózatának kiépítése. Az, hogy „az állam bábáskodik az újonnan létrehozott szervezetei felett, kinevezi őket civilnek, vagy átkereszteli őket civilnek és álcázza őket civilnek” (Ágh 2016: 16), a valódi civilek számára több negatív követke-

ménnyel is jár. Romlik a finanszírozásuk, apad a bizalmi tőkékük, csökken a presztízsük, de a legsúlyosabb csapás az érdekegyeztetésből való kiszorulásuk.

Normál körülmények között a civilekre a „tranzakciós aktivizmus” (Piotrowski 2015) jellemző, vagyis elsősorban a know-how és az információ az aktivizmus forrása; az érdekvédő szervezetek lobbizással, szakértői tudással, a döntéshozók és a közvélemény befolyásolásával küzdenek a céljaikért. Ezek a lehetőségek 2010 után szinte azonnal drámaian beszűkültek, a kormányzati döntések befolyásolásának tárgyalásos csatornáit az intézményesült civil társadalom számára lényegében elérhetetlenné váltak. Ennek hatására megszorodtak a grassroots mozgalmak (például Tanítanék, Ligetvédők, HaHa) és az informálisan működő ad hoc szervezetek (Kerényi 2016; Krasztev 2015). Akcióik irritálták a kormányt, amely sorra hozta az állampolgárok ellenállását kiváltó intézkedéseket (például hajléktalan-, majd menekültellenes törvénykezés, egyházi törvény, munkavállalói jogok megnyirbálása, egyetemek alapítványi fenntartásúvá alakítása).

Az állami-politikai szereplők és a civil társadalom közötti konfliktus az évtized során egyre inkább eskalálódott. A két fél immár nem csak konkrét ügyek és értékek mentén került szembe egymással. A kormánykritikus civilek az állam szemében partnerből ellenséggé, direkt támadások célpontjává váltak (Torma 2016), minden napossá lett a megbélyegzésük, ellenséges ügynökké nyilvánításuk. Ehhez alkalmazkodva a társadalmi ellenállás formái és módszerei is változtak (Havasi 2022). Megnőtt a civil társadalom nem intézményesült szereplőinek (White 2015) szerepe. Pietrzyk-Reeves lengyel és magyar civil aktivistákkal készített interjúiból nem csak az derült ki, hogy a spontán és ad hoc tiltakozó akciók gyakorivá váltak, hanem az is, hogy nehéz körülmények között, korlátok közé szorítva dolgozó szervezőik tudatosan és szándékosan építik horizontális hálózataikat, amelyek segítségével a külső kihívásokra gyorsan és rugalmasan tudnak reagálni (Pietrzyk-Reeves 2023). A fiatalok körében végzett vizsgálatok (Fazekas 2023) szintén azt mutatták, hogy teret nyertek az aktivizmus új formái (például középületek, közterek elfoglalása, flashmobok, polgári engedetlenségi akciók). Megalapozottnak látszik tehát az a 2010-es évtized végén született megállapítás, mely szerint „a polgári engedetlenség kultúrája szélesebb körben és határozottabb kontúrokkal van jelen az elmúlt tíz évben a magyar tiltakozási kultúrában.” (Szabó M. 2019: 39)

Az állítás érvényességét valószínűleg még fokozzák is azok a kormányzati intézkedések, amelyek korlátozni próbálják a társadalmi tiltakozást. Már a gyülekezési jogról szóló 2018. évi LV. törvény is bevezetett adminisztratív, térbeli és tematikus korlátozásokat: a tüntetés bejelentésének megnehezítése, vagy ha egy teret műveleti területté nyilvánít a rendőrség, ott teljesen meg lehet tiltani a tüntetést. Ezt követően a kormány „veszélyhelyzeti rendeletalkotási jogkörét felhasználva, a koronavírus-járvány idején két szakaszban (2020 márciusa és júniusa, majd 2020 novembere és 2021 májusa között), összesen 9 hónapi időtartamra rendeleti úton tiltott meg bármilyen, politikai véleménynyilvánításra irányuló gyülekezést – a tervezett demonstrációk méretétől, helyszínétől és módjától függetlenül” (Gadó–Kerekes–Magyar 2024: 66). Ennek a rendeletnek lejárt ugyan a hatálya, de cikkünk



írásával egy időben a 2025. évi III. törvény azzal egészítette ki a gyülekezési jogról szóló törvényt, hogy tilos az olyan gyűlés megtartása, amely a gyermekek védelméről szóló törvényben meghatározott tilalmat sért. Az újabb szűkítések elleni heves tiltakozások hídlezárásokba torkolltak (Kiss 2025).

A társadalmi-politikai környezet és a tiltakozási kultúra változásai nem csökkentették a város-vidék különbséget. A tüntetések – csakúgy, mint a tiltakozás egyéb formái – megmaradtak nagyvárosi jelenségnek, s ez a jellegük még erősödött is (Szabó B.–Erőss 2024). A közmédia teljessé vált kormányzati ellenőrzése nyomán tovább romlott ugyanis a vidéki népesség esélye a független információkhoz, így a tüntetésekről szóló hírekhez való hozzájutásra (Urbán 2021). Ugyanakkor az autoriter rendszer kiépülése a kisebb településeken sokkal nagyobb mértékben növelte a tiltakozó akciókban való részvétel egzisztenciális kockázatát, mint a nagyvárosokban. A fotók alapján egy 100 fős tüntetésen körülbelül minden résztvevő beazonosítható, és még kisvárosi szinten is a függőségi rendszerek (Körösényi–Illés–Gyulai 2020) miatt az állami, önkormányzati alkalmazottak esetében retorzióval járhat.

A tiltakozások fővárosi koncentrációjának vizsgálatunk szempontjából különös jelentősége van, hiszen erre alapozzuk azt a feltevést, hogy kutatásunk kérdései a budapesti tüntetésekről összegyűjtött adatok alapján megválaszolhatók.

Kutatási kérdések és hipotézisek

Empirikus vizsgálatunk korántsem előzmények nélküli: az 1990-es és 2000-es években is zajlottak hasonló, igaz, inkább keresztmetszeti kutatások. Ezek eredményeit saját idősoros adatainkkal összevetve arra a kérdésre keressük a választ, hogy az illiberális időszakban is jellemző maradt-e az a folytonosság, amelyet a korábbi vizsgálatok a magyarországi politikai tiltakozási kultúra primer vonásának tekintettek. Hipotézisünk szerint az autoriter fordulat oly mértékben változtatta meg a különböző társadalmi szereplők pozícióját és demokratikus vélemény-nyilvánítási, érdekképviselési, nyomásgyakorlási lehetőségeit, hogy ez a tiltakozási kultúrát is számottevően befolyásolta. A korábban már említett elemzői várakozásokkal (Ágh 2016; Szabó M. 2014) összhangban mi is valószínűnek tartjuk, hogy az autoriter rendszer kiépülése az informális szféra és a bázisdemokratikus formák irányába tolta el a tiltakozásokat. Hipotézisünket elsősorban arra alapozzuk, hogy a tüntetések szervezésében a rendszerváltás után kulcsszerepet játszó intézmények (szakszervezetek, pártok, politikai mozgalmak, bejegyzett civil szervezetek) társadalmi beágyazottsága nem volt elég erős a folytonosság biztosításához (Klandermans 2014). Az 1990-es és 2000-es évek támogató (vagy legalábbis megengedő) politikai légkörét felváltó, egyre inkább ellenségessé váló környezetben ezek az intézmények mind kevesebb mozgósító erővel bírtak, így a tiltakozásokra gyakorolt hatásuk is csökkent. A helyükbe lépő új, kevésbé vagy egyáltalán nem intézményesült szervezők megjelenése értelemszerűen együtt kellett hogy járjon a tüntetések tartalmi és formai megújulásával.

Második kérdésünk az, hogy a társadalmi tiltakozások szempontjából egységes időszaknak tekinthető-e a 2010 és 2022 közötti három kormányzati ciklus?

Kimutathatók-e számottevő elmozdulások a vizsgált időszak egymást követő kormányzati ciklusai alatt szervezett tüntetések számának, méreteinek, formáinak, követeléseinek és egyéb jellemzőinek alakulásában?

Annak alapján, ahogy a vizsgált 12 év alatt változott a kormányzati magatartás, leépült a demokrácia, szűkültek a szabadságjogok, okkal feltételezhetjük, hogy a társadalmi reakciók intenzitása és formái sem maradtak változatlanok. Nem egyértelmű viszont a változások iránya. Elvben éppúgy elképzelhető, hogy az egymást követő tüntetések sikertelensége és a megfélemlítés hatására csökken a tiltakozások lendülete, mint az, hogy a demokrácia és szabadságjogok elleni kormányzati támadások nyomán nő az állampolgári elégedetlenség és így a tiltakozási potenciál is.

Mi több, ezek a hatások akár egymással többé-kevésbé párhuzamosan is érvényesülhetnek, és előidézhetik a tüntetési kedv hullámvázát. A szervezők oldaláról fontos befolyásoló tényező lehet a felhalmozódó tapasztalatoknak köszönhetően növekvő professzionalizmus, de az is, ha az erősödő kormányzati nyomás alatt felismerik az együttműködésben rejlő lehetőségeket, és a különböző ügyek képviselői összefognak egymással.

Az eredmény hipotézisünk szerint kevésbé szétaprózott, nagyobb méretű tüntetések megszervezése lehet. Ezzel összefüggésben az is elképzelhető, hogy valamelyest csökken az ügyek szerinti szétaprózottság, előtérbe kerülnek a demokrácia és a szabadságjogok védelmének átfogóbb megközelítései.

Sajnos magukkal a hipotéziseink ellenőrzésére felhasznált empirikus adatokkal kapcsolatban is felmerül egy fontos kérdés: Hogyan értékelhető a Covid hatása, milyen módszertani és adatértelmezési problémákkal kell szembenézni a 2020-2021-es változások elemzésében? Ennek megválaszolása szükségképpen hipotetikus marad, ugyanakkor kiindulási pontot jelenthet a jövőbeni kutatásokhoz.

A kutatás módszertana

A tüntetések empirikus vizsgálatának két leggyakoribb módszere a rendőrségi adatokon, illetve a sajtóinformációkon alapuló elemzés (Hutter 2014). Mindkettőnek megvannak a maga erősségei és korlátai. A tiltakozási szándékokról a rendőrségi bejelentések alapján lehet a legszélesebb körű áttekintést kapni, mert ezek a bejelentések valójában a szervezők hivatalosan kinyilvánított terveit, elképzeléseit tükrözik. Ez egyúttal a gyengeségük is, hiszen a regisztrációs adatokból nem derül ki, hogy a bejelentett esemény valóban megvalósult-e, illetve, hogy nem módosultak-e a rendezvény paraméterei a bejelentést követően (Susánszky et al. 2019). Az adatbázisban tehát számos, valamilyen okból meghíúsult tüntetés szerepel, ugyanakkor értelemszerűen hiányoznak belőle a be nem jelentett, spontán, a pillanat vagy a tömeghangulat szülte megmozdulások.



Noha ez utóbbiak jó eséllyel bekerülnek viszont a hírekbe, minden bizonnyal az írott és elektronikus sajtó információi csak egy részét fedik le a rendőrségen bejelentett tüntetéseknél. A médiafigyelem méretfüggő, minél nagyobb a tüntetés, annál jobb eséllyel készül róla tudósítás, minél kisebb, annál biztosabban elsikkad, és az elit érdekeivel ellentétes megmozdulások szándékos elhallgatása sem zárható ki (McCarthy–McPhail–Smith 1996).

Mindezen hátrányok ismeretében három okból döntöttünk mégis a médiabe-számolókon alapuló vizsgálat mellett. Az egyik az, hogy a sajtóhírekben megjelenő tüntetésekről a szervezőik és résztvevőik ismeretségi körén kívül is sokan értesülnek, ami fokozza a társadalmi hatásukat. Elemzésünkkel tehát a tiltakozó mozgalmak olyan körét sikerül lefednünk, amelynek hatásai túlmutatnak magukon a rendezvényeken. A második ok az, hogy az online és a közösségi média térnyerése feltevésünk szerint számottevően csökkentette azt a torzítást, ami a nyomtatott sajtó híreire alapozó korábbi kutatások esetében kimutatható volt. A terjedelmi korlátokból fakadó szelekciós kényszer az online médiában már alig érvényesül, így feltételezhető, hogy a 100 fősnél nagyobb fővárosi tüntetések szinte kivétel nélkül bekerültek a hírekbe. Végül az is a sajtóhírekre alapozott elemzés mellett szól, hogy a magyar médiaviszonyok között csekélynek látjuk az érdekvezérelt torzítás kockázatát. Mivel a független, illetve a kormányzati ellenőrzés alatt álló sajtóorgánumoknak nemcsak a háttere, hanem az értékrendje is nagyon különböző, a tüntetésekről szóló beszámolók is eltérő tartalmúak. Az előbbiek minden fontosabb ellenzéki akcióról hírt adnak, az utóbbiak viszont előszeretettel számolnak be a kormányt támogató (vagy legalább neutrális) megmozdulásokról és a kudarcosnak ítélt kormányellenes tüntetésekről. Így a médiatudósítások összessége – az egyes médiumok esetleges elfogultsága ellenére is – viszonylag megbízható képet ad a tiltakozásokról.

Mindezt szem előtt tartva, adatbázisunk létrehozásához a lehető legtöbb különböző adatforrást igyekeztünk bevonni. Két hírportál (a hvg.hu és a 2020-ban kormányzati befolyás alá került index.hu) keresőmotorja volt alkalmas időbeli és tárgyszavas szűrésre, ezen kívül az Arcanum adatbázist vettük igénybe, ahol az országos napilapok teljes adatbázisa szerepelt. A vizsgálatba bevontuk a két ellenzéki napilapot (Népszava, Népszabadság), amelyek közül a másodikat 2016-ban megszüntették, továbbá három kormánypárti napilapot (Magyar Hírlap, Magyar Idők, Magyar Nemzet), amelyek közül a második 2015 és 2018 között átmenetileg függetlenné vált, majd megszűnt, hogy 2019-ben ismét kormánypárti lapként szülessen újjá. A keresés során, amelyet a vizsgált időszakot megnyitó és lezáró, 2010. április 26-án és 2022. április 4-én tartott parlamenti választások között publikált összes cikken lefuttattunk, a tüntetés és a demonstráció kulcsszavakat használtuk. A feldolgozásba azok a tudósítások kerültek be, amelyek szabad téren rendezett, minden potenciális érdeklődő számára nyitott budapesti tüntetésekről szóltak. Az online tiltakozásokat és a zárt térben, esetenként szelektált résztvevőkkel vagy meghívásos alapon szervezett rendezvényeket (pl. vitaestek, egyetemfoglalások) csak akkor vizsgáltuk, ha azokhoz szabadtéri megmozdulások (pl. vonulások, élláncok) is kötődtek.

A cikkekben szereplő információkat oly módon rendeztük adatbázisba, hogy abban minden tüntetés csak egyszer szerepeljen, de lehetőleg minden fontos jellemző kiderüljön róla.

Ilyen jellemzőnek tekintettük a tiltakozás időpontját, célját, címzettjét, irányultságát, hatókörét, szervezőjét, támogatóit, formáját, helyszínét/útvonalát és a résztvevők számát. Ha ezek közül valamelyikről a vizsgált médiumok egyikében sem találtunk információkat, akkor megkíséreltük más forrásból (az esemény Facebook-oldala, 24.hu, 444.hu, merce.hu, telex.hu, origo.hu) pótolni a hiányzó adatot.

Összesen 1240 demonstrációról sikerült adatokat gyűjtenünk. A korábbi, rendőrségi dokumentumokat és sajtóinformációkat felhasználó kutatás (Magyar et al. 2000) tapasztalatai alapján feltételezhető, hogy adatbázisunkba a Budapestre bejelentett tüntetéseknél körülbelül egyötöde került be, de a jelentősebb tiltakozó akciók szinte mind ebbe a körbe tartoztak. Hasonló arányt (21%) mutat az is, ha az adott évekre vonatkozó saját adatainkat a rendőrségi bejelentésekre épülő, 2015-2017-es vizsgálat (Susánszky et al. 2019) budapesti eredményeivel vetjük össze. Hozzá kell tenni, hogy arra semmilyen adat nincs, hogy a bejelentett tüntetések közül ténylegesen hányat tartottak meg, és a vizsgált időszak nagyobb részében a bejelentés viszonylag egyszerű folyamat volt.

Mindebből az is következik, hogy az adataink érvényességi köre korlátozott. A fővárosi fókusz eleve azt jelenti, hogy lemondunk a vidéki (a rendőrségi bejelentéseken alapuló kutatás szerint az összes tüntetés mintegy 40%-át kitevő) tiltakozások vizsgálatáról. A sajtóhírekre alapozott információgyűjtés tovább szűkíti a kört, hiszen a média radarja alatt maradó tüntetések adatai hiányoznak az elemzésből. Itt következő empirikus megállapításaink tehát azokra a Budapesti rendezett szabadtéri tüntetésekre érvényesek, amelyek – akár méreteiknél, aktualitásuknál fogva, akár innovatív formájuk, látványos külső jellemzőik okán – bekerültek a média látókörébe.

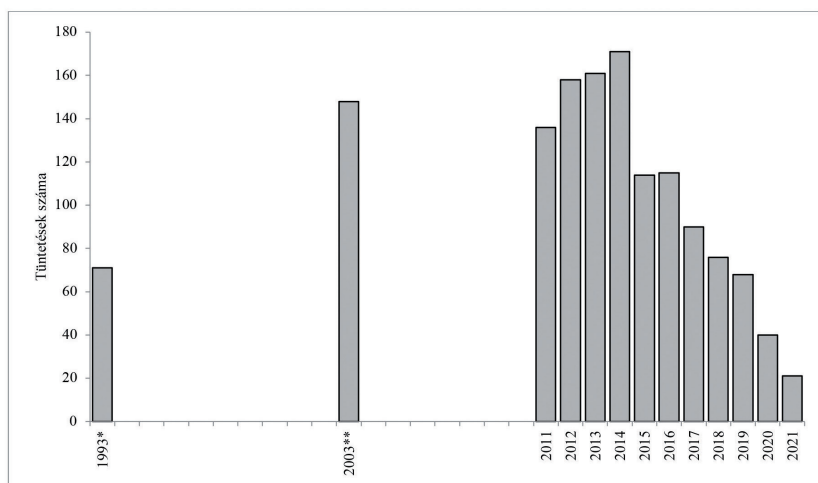
A tüntetések téma szerinti besorolását a tudósításokban megjelenő tartalmi információk (cím, a tiltakozást kiváltó ügy, célok, jelszavak, követelések) alapján végeztük el. A tüntetések döntő részénél a szervezők egyetlen cél érdekében hívták utcára az embereket. Ahol több cél is volt, és azok különböző kategóriákba tartoztak, ott a legfontosabbat vagy – egyértelmű fontossági sorrend híján – a legelső választottuk ki (ez torzíthat valamelyest, de a tüntetéseknél csak pár %-ára volt jellemző). A szervezők kódolása során figyelembe vettük a hagyományos és az újabb típusokat, illetve a formális, nem-formális különbséget is. A tüntetések nagysága ugyan számszerűsíthető információ lenne, de a sajtótermékek többnyire csak nagyságrendeket, től-ig határokat közöltek. Így saját nagyságcsoportjainkat ezek alapján tudtuk kialakítani, s végül ezekre konvertáltuk a pontosabb közléseket is.



A tiltakozások alakulásának hosszabb távú tendenciája

Szabó Máté és Szabó Andrea korábbi, szintén sajtótudósításokon alapuló kutatásai nem korlátozódtak ugyan a budapesti tüntetésekre, de szerencsére még a publikált adataik (Szabó M. 1995; Szabó A. 2009) alapján is elvégezhető az a leválogatás, amely az adatállományokat összehasonlíthatóvá teszi, és így módot ad a változási tendenciák felvázolására.

1. ábra. A budapesti szabadtéri tüntetések számának alakulása, 1993–2021



*Forrás: Szabó Máté (1995).

**Forrás: Szabó Andrea (2009.)

2011–2021-es adatok forrása: Saját kutatás.

Látható, hogy a tüntetések száma – ha nem is egyenletesen – egészen 2014-ig nőtt, 2015–2016-ban azonban visszaesett, és utána drasztikusan csökkent, 2019-ben (a Covid előtti utolsó „békeévben”) már az 1993-as szintnél is alacsonyabb volt (1. ábra). Az első kutatási kérdésünkre ezek a mennyiségi adatok önmagukban is választ adnak. Az a folytonosság, amely a tiltakozási kultúrát a poszt szocialista és a megszilárdult újkapitalizmus időszakában (Szabó A. 2009) jellemezte, a 2010-es illiberális fordulat után csak néhány évig érvényesült, a nyílt társadalmi ellenállás az autoriter rendszer kiépülésével meggyengült. Ebben valószínűleg nagy szerepe volt annak, hogy a tiltakozások rendszerint hatástalanok maradtak. Az internetadó bevezetését 2014 őszén sikerült ugyan két tömegtüntetéssel megakadályozni, de ez kivételnek számított, csakúgy, mint a Szabadság téri német megszállási emlékmű elleni, szintén 2014-es tiltakozás részleges sikere (Van Til 2015). Az utóbbi, rendkívül kreatív, változatos formákat öltő tüntetéssorozat az emlékmű felállítását nem tudta ugyan megakadályozni, de a felavatását igen, vele szemben pedig létrehozta azt az Eleven emlékműnek nevezett tárgy-együtttest, amely a mai napig is fontos eleme a

tér arculatának (Boros 2019), és folyamatosan megkérdőjelezi a kormányzati történelemszemlélet érvényességét.

Hiába mozgattak viszont meg tízezreket a sajtószabadság és a jogállam védelmében szervezett Milla-tüntetések (Vásárhelyi 2015), hiába töltötték meg az Andrássy utat az Alaptörvény módosítása vagy a Kossuth teret a korkedvezményes nyugdíj megszüntetése ellen tüntetők (Boris–Vári 2015), hiába jutottak el egészen az egyetemfoglalásig a diákok felsőoktatási törvény elleni megmozdulásai (Zontea 2015), a kormány hajthatatlan maradt, és a 2014-es választásokon a Fidesz ennek ellenére újra kétharmadot szerzett. Ez a választási évben még nem okozott törést, sőt ekkor zajlottak a már említett, többé-kevésbé sikeres tüntetések, de a tiltakozások lendülete 2015-től már számottevően csökkent.

A következő években egyre inkább érezhetővé vált a kormány „demobilizáló”, az állampolgárokat kollektív cselekvés helyett egyéni érdekérvényesítésre ösztönző stratégiájának (Mikecz 2020) hatása. A tiltakozások szervezésében kulcsszerepet játszó, független civil szervezeteket meggyengítették az ellenük intézett, a Norvég Civil Alap elosztása kapcsán már rendőrségi, adóhatósági eszközöket is bevető (Kákai–Glied 2017), rendszeresen ismétlődő kormányzati támadások. Ez természetesen nehezítette, hogy az általuk képviselt ügyekben fellépjenek, igaz, egyúttal kikényszerítette, hogy a civil szféra védelmében is szerveződjenek tüntetések. Az alulfinanszírozott jóléti intézmények (egészségügy, közoktatás) állapotának romlása elleni fellépésben már magánszemélyek, informális csoportok és újonnan létrejött mozgalmak játszották a főszerepet, s a 2014–2018-as kormányzati ciklus második felében a Central European University (CEU) elűldözése is nekik köszönhetően ütközött komoly ellenállásba (Benedek 2018).

Ezek az erőfeszítések azonban nem állították meg a tüntetésszám csökkenését, amely a koronavírus-járvány hatására 2020–2021-ben zuhanásra váltott. Az országos veszélyhelyzet kihirdetése, majd a teljes és részleges lezárások hatására 2020-ban több mint 40%-kal, 2021-ben közel 50%-kal szerveztek kevesebb tüntetést, mint az azt megelőző évben. Voltak ugyan hősiess próbálkozások, mint például a Színház és Filmművészeti Egyetemet (SZFE) védelmező diákok rendezvényei (Upor 2024), és szerveződött néhány, a járvány kormányzati kezelését bíráló tüntetés, de a 2018–2022-es ciklust ennek ellenére a tiltakozások visszaesése jellemezte.

Összességében azt mondhatjuk, hogy az illiberális rendszer kiépülésének 2010–2022-es időszaka a tüntetések száma alapján egyáltalán nem tekinthető homogénnek. Indokolt tehát az egymást követő kormányzati ciklusokban lezajlott tiltakozásokat adatbázisunkban szereplő egyéb jellemzőik alapján is összehasonlítani.

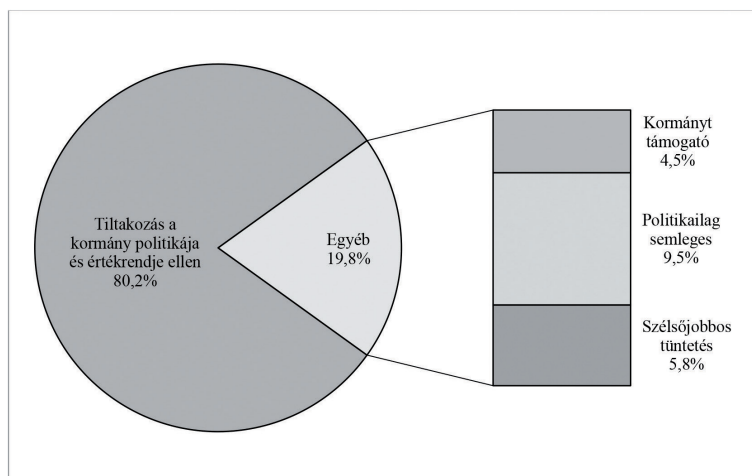
A tiltakozások szervezői

Mint ahogy a korábbiakban már említettük, a tüntetések nem feltétlenül tekinthetők tiltakozásnak, hiszen egy részük kifejezetten a választók mozgósítását és a kormányzati politika támogatását szolgálta.



A „mozgalmi kormányzást” (Mikecz 2020) folytató kormánypártok – főként szatellit-szervezeteik segítségével – olyan tömegrendezvényeket szerveztek, mint például a Békemenet. Ezek részei ugyan az adatbázisunknak, de a tiltakozási kultúra szempontjából nem relevánsak. Kevésbé egyértelmű a helyzet a szélsőjobbos tüntetések esetében. Ezeknek adott esetben lehet kormányellenes éle, de többnyire olyan értékek mentén szerveződnek, amelyeket a kormánypártok is magukénak vallanak, s az sem ritka, hogy bizonyos kérdésekben (pl. menekültpolitika, gender-kérdés, emlékezetpolitika) nyíltan a kormány álláspontját erősítik. Még vitathatóbb, hogy a céljaik (pl. konkrét munkaügyi viták megoldása, alvállalkozók kifizetése) alapján semlegesnek tűnő demonstrációk tiltakozásnak minősüljenek-e.

2. ábra. A budapesti szabadtéri tüntetések összetétele politikai irányultság szerint, 2010–2022



Forrás: Saját kutatás.

Mivel ez a három csoport nem egészen egyötödét (2. ábra) teszi ki a sajtóhírekben regisztrált 1240 tüntetésnek, úgy döntöttünk, hogy kihagyjuk őket az elemzésből. Ez ugyanis mérsékelt információ-vesztéssel jár, s ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a továbbiakban, immár 994 tüntetésre korlátozódó adataink valóban a kormányellenes tiltakozások alakulásáról adjanak képet.

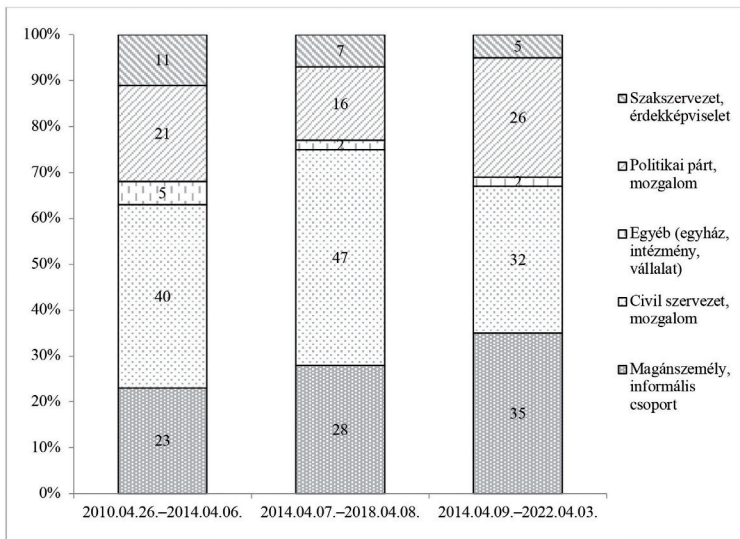
Adataink tökéletesen visszaigazolják a korábbiakban idézett kutatók tüntetés-szervezőkre vonatkozó megfigyeléseit és várakozásait. A tiltakozások közel egynegyede már a 2010-es évek elején is magánszemélyek és informális csoportok (ad hoc közösségek, Facebook-csoportok) kezdeményezésére jött létre, s ez az arány az időszak végére meghaladta az egyharmadot (3. ábra). A civil szféra intézményesebb részét alkotó civil szerveződések (bejegyzett egyesületek, alapítványok és nem formalizált, de tartósan működő civil mozgalmak) szerepe az

időszak első felében – főként a német megszállási emlékmű elleni tiltakozást szervezők (Tiszta Emlékezet Csoport, Humán Platform, Szabadságszínpad), illetve a Ligetvédők, a Hallgatói Hálózat és a Tanítanék Mozgalom jóvoltából – még növekedett ugyan, de a harmadik kormányzati ciklusban számottevően visszaesett. Az informális szféra irányába való eltolódás tehát valóban bekövetkezett, nem függetlenül attól, hogy a tiltakozások szervezésében hagyományosan komoly részt vállaló munkavállalói érdekképviseltek (Pásztóy 2018) aktivitása csökkent.

A szakszervezetek 2010–2014-ben még a tüntetések 11, 2018–2022-ben már csak 5%-ának létrejöttében játszottak vezető szerepet.

Kevésbé voltak egyértelműek a változások a politikai pártok és mozgalmak esetében. Noha az újabb ellenzéki pártok parlamentbe kerülésük után sem adták föl mozgalmi háttérüket (Borbáth–Susánszky 2025), az időszak közepén még csökkent, 2018–2022-ben azonban ismét emelkedett az arányuk a tüntetésszervezők között. Ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy az illiberális rendszer teljes kiépülésével gyakorlatilag éppúgy kiszorultak a parlamenti döntéshozatali folyamatokból, az államigazgatási egyeztetésekből és a közmédiából, mint az intézményesült civil szervezetek (Gerő et al. 2023), így kénytelenek voltak azokon kívül keresni a befolyásolás és egyáltalán a láthatóság formáit és eszközeit.

3. ábra. A kormányellenes budapesti tüntetések megoszlása főszervező szerint, 2010–2022



Forrás: Saját kutatás.

A különböző szervezők közötti együttműködés nagyon ritkának számított. A tiltakozások mindössze egyhuszadának volt egynél több szervezője. A kezdeményezők munkáját a tüntetések egyhatodában segítették külső támogatók.



Már a korszak elején is jellemző volt a civilek ellenzéki pártoktól való távolságtartása (Kerényi 2016). Az együttműködésükkel létrejövő tüntetések aránya az első ciklusban is csak a 12%-ot közelítette, s ezt követően fokozatosan csökkent, 2018–2022-ben már alig haladta meg a 2%-ot. Ez valószínűleg összefüggött a civilekre nehezedő kormányzati nyomással, azokkal a támadásokkal, amelyek direkt politizálással, idegen érdekek képviselésével vádolták meg őket, de azzal is, hogy a civil oldalon megnőtt az informális szereplők súlya.

A szervezők körének változása természetesen együtt járt a tüntetések tartalmi és formai jellemzőinek módosulásával. Az új szereplők innovatív megoldásokkal és új szempontokkal gazdagították a tiltakozási kultúrát.

A tüntetések tartalmi és formai jellemzői

Látványosak voltak a változások a tüntetések formai összetételében (1. táblázat). 2010 és 2014 között még érvényesült a folytonosság (Szabó A. 2009): a hagyományos, egy helyszínhez kötődő, viszonylag rövid időtartamú demonstrációk aránya meghaladta a kétharmadot, az időszak végére azonban a tüntetéseknek már csak fele tartozott ebbe a csoportba. A hagyományos vonulós tüntetések aránya fokozatosan emelkedett, ugyanakkor ugrásszerű volt a változás a nem szokványos formák esetében, arányuk közel a duplájára nőtt. Nem csak a flashmobok, happeningek „jöttek divatba”, hanem a tiltakozás olyan radikálisabb formái is gyakoribbá váltak, mint a kordonbontás, barikád, élőlánc, aktivisták fákhöz/tereptárgyakhoz láncolása, közterek, középületek elfoglalása. A kulturális programok, közös éneklések és a szimbolikus akciók (pl. gyertyagyújtások, a gyülekezési törvény és az oktatási szabadság eltemetése) beépültek a tiltakozási formák közé. Az új formák esetenként – akár a szervezők szándéka nélkül is – részévé váltak olyan hagyományosnak induló tüntetéseknek, amelyek résztvevői a hivatalos programot követően spontán akciókba kezdtek. A 2010–2014-es kormányzati ciklusban még csak a tiltakozások 4%-ának, 2018–2022-ben már 11%-ának volt spontán folytatása.



1. táblázat. A kormányellenes budapesti tüntetések formák, méretek és célok szerint kormányzati ciklusonként, 2010–2022

Megnevezés	2010. 04. 26.– 2014. 04. 06.	2014. 04. 07.– 2018. 04. 08.	2018. 04. 09.– 2022. 04. 03.
A tüntetések száma, db	441	382	171
Formák szerinti megoszlás, %			
Hagyományos „álló” demonstráció	69,6	60,5	50,3
Hagyományos vonulósos tüntetés	16,6	19,4	24,0
Spontán formákat öltő vagy eleve innovatív formájú tüntetés	13,8	20,1	25,7
A résztvevők száma szerinti megoszlás, %			
1–1000 fő	77,7	72,8	68,0
1001–2000 fő	13,8	14,5	18,3
2000 főnél több	8,5	12,7	13,7
A képviselt ügyek szerinti megoszlás, %			
Demokrácia, politika, nyilvánosság	27,7	21,5	24,0
Emberi és szabadságjogok	12,3	15,7	9,9
Tudomány, emlékezetpolitika, kultúra	9,5	15,5	9,9
Jóléti rendszer, oktatás, egészségügy	13,8	12,6	24,0
Szegénység, hajléktalanság, kirekesztés	10,4	4,2	8,2
Gazdaság, munkaügy	20,2	19,6	11,7
Környezet- és állatvédelem	5,9	9,9	7,0
Egyéb	0,2	1,0	5,3
Nemzetközi vonatkozású tüntetések aránya, %			
Globális akció, világnap, külföldi ügy	5,6	5,0	9,9

Forrás: Saját kutatás.

A formai változatosság növekedése nyilvánvalóan összefüggött azzal, hogy a szervezők között – a közösségi média nyújtotta lehetőségeket kihasználva – megszorodtak az informális csoportok és magánszemélyek, de annak is vannak jelei, hogy megindult egyfajta professzionalizálódás. A tüntetések kezdeményezői átlátták, hogy az ügyük iránti érdeklődés és a médiafigyelem felkeltéséhez szükség van a rendhagyó formákra, sokszínű, látványos eseményekre, s ez különösen igaz akkor, ha hosszabb, hónapokon vagy akár éveken át tartó küzdelemről van szó, mint például az SZFE autonómiájának megszüntetése, a német megszállási emlékmű felállítása vagy a Városliget beépítése elleni tiltakozás. A professzionalizálódás másik jele a tüntetések méretének lassú, de töretlen növekedése. Az 1000-nél több résztvevőt megmozgató tiltakozások aránya a vizsgált időszak elején még alig haladta meg az egyötödöt, 2018–2022-ben pedig már az egyharmadot közelítette (1. táblázat), annak ellenére, hogy a Covid-lezárások és a járvány keltette lakossági szorongások a legkevésbé sem kedveztek a tömegrendezvények szervezésének.



Kevésbé egyértelműek azok a tendenciák, amelyek a tüntetések célok/ügyek szerint csoportosított adataiból rajzolódnak ki. Ez természetes is, hiszen a tiltakozások igen nagy részben konkrét kormányzati intézkedésekre reagálva szerveződtek meg, így az összetételük is azok függvényében változott.

Adataink (1. táblázat) azt mutatják, hogy – bár egynegyed körüli arányuk enyhén hullámzott – mindhárom kormányzati ciklusban a demokrácia védelmében szerveződött tüntetések alkották a legnagyobb csoportot, még úgy is, hogy külön kategóriába soroltuk az amúgy a demokráciával szorosan összefüggő emberi jogi tüntetéseket. Ez alapján elmondható, hogy a magyar társadalom tehát legalábbis megkísérelt ellenállni az illiberális rendszer kiépítésének. Az Alaptörvény és a választási törvény ismétlődő változtatásait éppúgy heves tiltakozás kísérte, mint a vélemény- és sajtószabadság, majd a gyülekezési szabadság lépcsőzetes csorbítását. Szintén jelentős számban szerveződtek tüntetések a vezető kormányzati politikusokat, a rendszerhez kötődő közszereplőket érintő botrányok (plágium, korrupció stb.) kapcsán (6,2%), de akár az olyan ellenzéki szereplők védelmében, akiket kormányzati támadások értek (4,2%). A tüntetések döntő mértékben az országos politikára fókuszáltak, de nem elhanyagolható (főleg a legutolsó ciklusban) a külpolitikai orientáció sem, ami a külföldi autoriter vezetők (pl. Putyin, Erdoğan) budapesti látogatására időzített tüntetések formájában jelent meg.

A tüntetések második legnagyobb súlyú csoportjába az első két ciklusban a gazdasági és munkaügyi tárgyú, a harmadikban a nagy ellátórendszerek állapotával kapcsolatos tiltakozások tartoztak, beleértve ebbe az egyes intézmények autonómiájáért való küzdelmeket is (Kontró–Susánszky 2023). Ez utóbbiak aránya 2018–2022-ben már ugyanúgy 24% volt, mint az autokratikus tendenciák elleni és a demokratikus értékek melletti tüntetéseké. Az évtized közepén, a migrációs válság hatására némiképp megemelkedett, de alapvetően egytized körüli volt az emberi jogok védelmében szervezett tüntetések aránya. Hasonló súlyúak voltak és hasonló hullámzást mutattak a kultúrára, tudományra és a történelmi emlékezetre fókuszáló tüntetések, azzal a különbséggel, hogy esetükben az évtized közepi csúcs a német megszállási emlékmű elleni tiltakozássorozat eredményeként alakult ki. A szegények, hajléktalanok és kirekesztettek ügyében csekély számú tüntetés szerveződött, s ezek aránya az időszak során csökkent. Még kevesebb megmozdulást váltottak ki az első és a harmadik kormányzati ciklusban a környezetvédelmi problémák. Arányuk csak akkor nőtt meg, amikor a Városliget múzeumi negyeddé alakítása elleni tiltakozások folytak, de akkor se érte el a 10%-ot.

A messze legkisebb egyéb csoportról azért érdemes szót ejteni, mert ide tartoztak azok a tüntetések, amelyeket magyar vonatkozás nélküli külföldi események, nemzetközi ügyek (pl. japán–kínai szigetvita, lengyel abortusztörvény, Törökország szíriai offenzívája) kapcsán nagyrészt az érintett országok itt élő állampolgárai szerveztek. Az ilyen tiltakozások alacsony aránya főként azzal magyarázható, hogy – a nyugati nagyvárosokkal összehasonlítva – Budapesten viszonylag kevés külföldi él, az arány 2018–2022-es növekedése pedig azzal, hogy 2022-ben tömegesen jelentek meg az ukrán menekültek, nekik köszönhető a legtöbb háború elleni tiltakozás.

A nemzetközi kitekintésű tüntetések aránya akkor sem mutatkozik magasnak (1. táblázat), ha minden olyan eseményt (pl. klímátüntetések, Pride, Million Marijuana March) figyelembe veszünk, amely globális vagy nemzetközi akciókhoz kapcsolódott. A harmadik kormányzati ciklusban bekövetkezett növekedés (a korábbi 5-ről 10%-ra) egyértelműen az ukrajnai háború elleni tiltakozásokkal függött össze. Az adatokban nem látszott jele a nemzetközi együttműködések irányába való nyitásnak, igaz, annak sem, hogy a külföldi kapcsolatokkal rendelkező civil szervezetek elleni egyre keményebb kormányzati támadások bezárkózáshoz vezettek volna.

Módszertani dilemmák és trendek

Az Orbán rendszer első 12 évének társadalmi elégedetlenségéről sokat mondanak a fővárosi tüntetések jellemzői, nem kerülhetjük meg azonban a kérdést, hogy az adatokból kirajzolódó tendenciák értelmezését mennyire teszi bizonytalanná a Covid-okozta törés.

Az közzismert, hogy a különböző kataklizmák (háborúk, természeti csapások) okozta visszaesések után, ha a társadalmi-gazdasági mélystruktúrák nem sérülnek, többnyire megtörténik a visszatérés a trendhez. Ez nyilván a társadalmi tiltakozás alakulására is érvényes, de felmerül a kérdés, hogy mi az a trend, amelyhez a járvány sokkja után vissza lehet térni.

Az 1. ábrán szereplő idősor világosan mutatja ugyan, hogy a tüntetések száma már jóval a koronavírus-járvány kitörése előtt gyors csökkenésnek indult, de nem tudhatjuk, hogy ez a visszaesés a tiltakozási aktivitás szokásos hullámzásának (Szabó M. 2015) jele volt-e, vagy inkább az intézményesült civil szféra mozgásterének beszűkülésével, az illiberális rendszer megfélemlítő, szabadságjogokat csorbító intézkedéseivel függött össze. A 2010 utáni Fidesz-kormányzás harmadik ciklusa nagyjából egyszerre ért véget a járványügyi korlátozások megszűnésével, így a vizsgálatunkba bekerült tüntetések adatai nem tükrözhetik a Covid utáni időszak változásait. Nincs tehát empirikus információnk arról, hogy a tiltakozási kultúra fentiekben kimutatott módosulásai mennyire voltak átmenetiek.

Ahhoz nem fér kétség, hogy a kormányzati politika az utóbbi években tovább rontotta a feltételeket. A gyülekezési jog fokozatos jogszabályi korlátozása eleinte csak megnehezítette a tüntetések szervezését, de mostanra már a betiltásuk és a rendőri erőszak alkalmazása is bekerült a hatalom eszköztárába. Arról is vannak benyomásaink, hogy 2022 óta nőtt a tiltakozások száma, de azt egyelőre nem tudhatjuk, hogy a nagy, látványos megmozdulásokon kívül milyen számban, milyen módszerekkel és milyen célokkal szerveződtek kisebb tiltakozások. A kérdés megválaszolásához az adatsorunk „rossz időpontban” végződik, nem alkalmas arra, hogy az illiberális rendszer teljes kiépülése és megszilárdulása hosszabb távon mekkora társadalmi ellenállásba ütközik, és mennyire alakítja át a tiltakozási kultúrát. A történet még nem ért véget, így annak egészéről csak a további kutatások adhatnak majd átfogó képet.



Összefoglalás

A budapesti tüntetésekről szóló sajtóbeszámolókból származó adatok tanúsága szerint az illiberális fordulatot követően csak részben érvényesült az a folytonosság, amely a tiltakozási kultúrát a korábbi kutatások szerint a rendszerváltás óta jellemezte. Az autokratikus berendezkedés kiépülésének első 12 éve a társadalmi tiltakozások szempontjából nem tekinthető egységes időszaknak.

A tüntetések száma 2014-ig – az egyre kedvezőtlenebb politikai légkör ellenére, vagy éppen az ellenséges kormányzati lépésekre reagálva – még növekedett, de ezt követően csökkenni kezdett, majd a Covid-járvány hatására az időszak végén rendkívül alacsony szintre esett vissza. A kormányellenes megmozdulások mindvégig dominánsak maradtak, ezeken belül viszont nem csökkent a tüntetések sokszínűsége. Céljaik között első helyen szerepelt a demokrácia és a szabadságjogok védelme, de nagy számban foglalmaztak meg a gazdasági/jóléti rendszerrel kapcsolatos követeléseket is.

A kulturális, emlékezetpolitikai és környezetvédelmi ügyekkel kapcsolatos tiltakozások aránya az aktuális kormányzati lépésekre reagálva ingadozott. A vizsgált időszak során megfigyelhető volt egyfajta professzionalizálódás, az energiák jobb kihasználása: csökkent a legkisebb létszámú tüntetések aránya.

Az illiberális rendszer térnyerése – a korábbi kutatói várakozásokkal összhangban – az informális szféra és a bázisdemokratikus formák irányába mozdította el a tiltakozásokat. A hatósági zaklatások célpontjává vált hagyományos tüntetés-szervezők (civil szervezetek, szakszervezetek) mellett új, kevésbé vagy egyáltalán nem intézményesült szereplők jelentek meg. Ez együtt járt a tüntetések tartalmi és formai megújulásával, a figyelem felkeltésére fokozottan alkalmas, látványos demonstrációk és az állampolgári engedetlenség gyakoribbá válásával.

Irodalom

- Ágh A. (2016): A védekező társadalom, avagy a civilek hatalma: Töprengések a magyar civil társadalom helyzetéről. *Civil Szemle*, 13., (1), pp. 5–29.
- Anheier, H. K.–Lang, M.–Toepler, S. (2020): Civil társadalom változás idején – Szűkülő, változó, táguló terek és egy új szabályozási szemléletmód szükségessége. *Civil Szemle*, 17., (2.), pp. 5–35.
- Arató A. (1992): Civil társadalom Lengyelországban és Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 1., (2.), pp. 53–80.
- Bajomi-Lázár, P. (2015): Party Colonization of the Media: The Case of Hungary. In: Krasztev, P.–Van Til, J. (Eds.): *The Hungarian Patient. Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York: CEU Press, pp. 59–80.
- Benedek I. (2018): Mennyire volt forró a tavasz? A 2017. tavaszi politikai tiltakozáshullám rövid története és elemzése. In: Antal A. (Szerk.): *Mozgalmi társadalom*. Budapest: Noran Libro, pp. 279–312.
- Bernhagen, P.–Marsh M. (2007): Voting and Protesting: Explaining Citizen Participation in Old and New European Democracies. *Democratization*, 14., (1), pp. 44–72. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510340601024298>



- Borbáth, E.–Gessler, T. (2020): Different worlds of contention? Protest in Northwestern, Southern and Eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 59., (4.), pp. 910–935. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12379>
- Borbáth, E.–Susánszky, P. (2025): Party system transformation from below: Protests by Jobbik and LMP. *Acta Politica*, 60., (1), pp. 17–37.
- Boris, J.–Vári, Gy. (2015): The Road of the Hungarian Solidarity Movement. In: Krasztev, P.–Van Til, J. (Eds.): *The Hungarian Patient. Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York: CEU Press, pp. 181–206.
- Boros L. (2019): Társadalmi konfliktusok a köztéren – a budapesti Szabadság tér példája. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 8., (1), pp. 91–109.
- Bozóki, A.–Hegedűs, D. (2018): An Externally Constrained Hybrid Regime: Hungary in the European Union. *Democratization*, 25., (7), pp. 1173–1189. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1455664>
- Císař, O.–Vráblíková K. (2019): National Protest Agenda and the Dimensionality of Party Politics: Evidence from Four East-Central European Democracies. *European Journal of Political Research*, 58., (4.), pp. 1152–1171. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12328>
- Ekiert, G.–Kubik, J. (2018): The Study of Protest Politics in Eastern Europe in the Search of Theory. In: Fagan, A.–Kopecky, P. (Eds.): *Routledge Handbook of East European Politics*. Abingdon: Routledge, pp. 197–209.
- Fazekas A. (2023): Mozgalmárok kora? Az ifjúsági civil aktivitás tendenciáinak diskurzusa Európában. *Civil Szemle*, 20., (3), pp. 23–38.
- Gadó G.–Kerekes Zs.–Magyar B. (Eds.) (2024): A joguralomtól az uralom jogáig. *A jogállam felszámolása Magyarországon 2010–2024*. Budapest: CEU Demokrácia Intézet.
- Gagyí Á. (2018): Mozgalmakutatás Kelet-Közép-Európában. A második világháború utáni nyugati mintára szabott eszközrendszer korlátai. In: Antal A. (Szerk.): *Mozgalmi társadalom*. Budapest: Noran Libro, pp. 33–82.
- Gerő, M.–Fejős, A.–Kerényi, Sz.–Szikra, D. (2023): From Exclusion to Co-Optation: Political Opportunity Structures and Civil Society Responses in De-Democratising Hungary. *Politics & Governance*, 11., (1), pp. 16–27. DOI: <https://doi.org/10.17645/pag.v11i1.5883>
- Havasi V. (2022): Hatalomnélküliek-e a civilek a magyar illiberális demokráciában? 2010–2022 főbb történéseinek elemzése. *Civil Szemle*, 19., (3), pp. 47–74.
- Hummel, S. (2020): The Contested Spaces of Civil Society – On the Paradox of Shrinking and Growing in Civil Society's Sphere of Action. *Civil Szemle*, 17., (4.), pp. 55–71.
- Hutter, S. (2014): Protest Event Analysis and Its Offspring. In: della Porta, D. (Ed.): *Methodological Practices in Social Movement Research*. Oxford: Oxford University Press, pp. 397–445.
- Kákai L. (2024): Nonprofit szervezetek lehetőségei az egyre inkább centralizálódó közszolgáltatási rendszerben. *Civil Szemle*, 21., (3), pp. 89–115. DOI: <https://doi.org/10.62560/csz.2024.03.06>
- Jakli, L.–Greskovits, B.–Wittenberg, J. (2025): Asymmetric Mass Mobilization and the Vincibility of Democracy in Hungary. *Comparative Political Studies*, 0., (0.). DOI: <https://doi.org/10.1177/00104140241312093>
- Kákai, L.–Glied, V. (2017): Sketch of the Hungarian Nonprofit Sector after the Regime Change. *Civil Szemle*, 14., (3), pp. 13–33.
- Kákai, L.–Glied, V. (2023): Civil Society in the Crosshairs. *Studia Politologiczne*, 70., pp. 52–79. DOI: <https://doi.org/10.33896/SPolit.2023.70.3>
- Karolewski, I. P. (2016): Protest and Participation in Post-Transformation Poland: The Case of the Committee for the Defense of Democracy (KOD). *Communist and Post-Communist Studies*, 49., (3), pp. 255–267. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2016.06.003>



- Kerényi Sz. (2016): Mozgalmi ciklusok és az alulról szerveződő mozgalmak strukturális csapdái. In: Antal A. (Szerk.): *A civilek hatalma: a politikai tér visszafoglalása*. Budapest: Noran Libro, pp. 85–102.
- Kiss G. (2025): Hídfoglalásokkal folytatódott a gyűlekezési jog csorbítása elleni tüntetés Budapesten. *Euronews*, 2025. 04. 01. <https://hu.euronews.com/2025/04/01/ujabb-tomegtuntetes-gyulekezesi-jog-budapest-pride-hadhazy-momentum>. Letöltve: 2025. 04. 02.
- Klandermans, P. G. (2014): Identity Politics and Politicized Identities: Identity Processes and the Dynamics of Protest. *Political Psychology*, 35., (1), pp. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12167>
- Kontró F.–Susánszky P. (2023): Oktatással kapcsolatos tüntetések Magyarországon 2015 és 2021 között. *Politikatudományi Szemle*, 32., (2.), pp. 49–71.
- Kopecký, P. (2003): Civil Society, Uncivil Society and Contentious Politics in Postcommunist Europe. In: Kopecký, P.–Mudde, C. (Eds.): *Uncivil Society? Contentious Politics in Post-Communist Europe*. London: Routledge, pp. 1–17.
- Körösi, A. (2018): The Theory and Practice of Plebiscitary Leadership: Weber and the Orbán Regime. *East European Politics and Societies*, 33., (2.), pp. 280–301. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325418796929>
- Körösi A.–Illés G.–Gyulai A. (2020): *Az Orbán-rezsim – A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest: Osiris.
- Kovács, Z.–Vida, G. (2015): Geography of the New Electoral System and Changing Voting Patterns in Hungary. *Acta Geobalcanica*, 1., (2.), pp. 55–64. DOI: <https://doi.org/10.18509/AGB.2015.06>
- Kövecz Á. (2015): Demokrácia és civil társadalom. Kérdések és összefüggések magyarországi kontextusban. *Civil Szemle*, 12., (3), pp. 5–27.
- Krasztev, P. (2015): Social Responses to the “Hybridization” of the Political System: The Case of Hungary in the Central and Eastern European Context. In Krasztev, P.–Van Til, J. (Eds.): *The Hungarian Patient. Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York: CEU Press. pp. 167–179.
- Magyar G.–Páll K. Á.–Szabó A.–Szabó M. (2000): Tüntetések és rendőri biztosítások Budapesten (1996–1997). *Szociológiai Szemle*, 10., (3–4.), pp. 21–39.
- McCarthy, J.–McPhail, C. D.–Smith, J. (1996): Images of Protest: Dimensions of Selection Bias in Media Coverage of Washington Demonstrations, 1982 and 1991. *American Sociological Review*, 61., (3), pp. 478–499. DOI: <https://doi.org/10.2307/2096360>
- Meyer, M.–Moder, C. M.–Neumayr, M.–Traxler, N.–Vandor, P. (2017): Civil társadalmi mintázatok Közép- és Kelet-Európában: Történelmi fejlődési utak és jelenlegi kihívások. *Civil Szemle*, 16., (1), pp. 35–65.
- Mikecz D. (2020): *Semmit rólunk nélkülünk. Tüntetések, politikai aktivizmus az Orbán-rezsim idején*. Budapest: Napvilág Kiadó–TK Politikatudományi Intézet.
- Nagy Á.–Nizák P.–Vercseg I. (2014): *Civil társadalom, nonprofit világ*. Budapest: Új Ifjúsági Szemle Alapítvány.
- Oross, D.–Róna, D.–Szabó, A. (2017): Patterns of Civic Participation Among Politically Active Students in Hungary. *Socio*, 5., (Special issue), pp. 71–89. DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2017en.71>
- Pásztóy A. (2018): A magyar szakszervezeti mozgalom a politikai térben. In: Antal A. (Szerk.): *Mozgalmi társadalom*. Budapest: Noran Libro, pp. 147–165.
- Pietrzyk-Reeves, D. (2023): New Trends in Civic Activism in Central and Eastern Europe. *Studia Politologicae*, 70., pp. 9–32. DOI: <https://doi.org/10.33896/SPolit.2023.701>
- Piotrowski, G. (2015): What are Eastern European Social Movements and How to Study Them? *Intersections*, 1., (3), pp. 4–15. DOI: <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i342>
- Sebestény I. (2016): Fél évtized – egészen új környezetben. Kormányzati szándék és eredmény a civil szféra NER-konformizálásában. In: Antal A. (Szerk.): *A civilek hatalma. A politikai tér visszafoglalása*. Budapest: Noran Libro, pp. 61–84.



- Susánszky P.–Gerő M.–Unger A. –Takács F.–Takács E.–Kopper Á. (2019): Magyarország tiltakozási kultúrája. Tüntetések Magyarországon 2015–2017. *Civil Szemle*, 16., (4.), pp. 43–59.
- Szabó A. (2009): *Politikai tiltakozások Magyarországon, 1993*. 2003. PhD-értekezés. https://books.google.hu/books/about/Politikai_tiltakoz%C3%A1sok_Magyarorsz%C3%A1gon.html?id=EwBQ0AEACA-AJ&redir_esc=y. Letöltve: 2024. 02. 15.
- Szabó, B.–Erőss, Á. (2024): Street Protest in the First Decade of Illiberal Hungary: The Case of Budapest. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 32., (3), pp. 599–617. <https://ideas.repec.org/a/taf/cdebxx/v32y2024i3p599-617.html>
- Szabó M. (1993): *Alternatív mozgalmak Magyarországon*. Budapest: Gondolat.
- Szabó M. (1995): Politikai tiltakozás, mint az új politikai kultúra eleme: Magyarország, Szlovénia, Szlovákia. *Szociológiai Szemle*, 5., (3), pp. 51–72.
- Szabó M. (2001): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás történeti és összehasonlító perspektívában*. Budapest: Rejtjel.
- Szabó M. (2007): *A tiltakozás kultúrája Magyarországon*. Budapest: Rejtjel.
- Szabó, M. (2009): Demonstration Democracy in Hungary: Policing Protest – from the Catacomb of Unofficial Activities to Rioting. In: Sajó, A. (Ed.): *Free to Protest: Constituent Power and Street Demonstration*. Utrecht: Eleven International Publishing, pp. 221–242.
- Szabó M. (2014): Az ellenzéki mozgalmak reneszánsza? – Új tendenciák a politikai mozgalmak és tiltakozások fejlődésében. *Civil Szemle*, 11., (2.), pp. 49–65.
- Szabó M. (2015): Az új autoritarizmus és a hibrid rendszerek kihívása a posztkommunista civil társadalom számára. *Civil Szemle*, 12., (4.), pp. 5–23.
- Szabó M. (2019): A politikai konfliktusok átrendeződésének hatása a mozgalmi mobilizációkra és a tiltakozási kultúra területeire. *Civil Szemle*, 12., (4.), pp. 37–40.
- Toepler, S.–Zimmer, A.–Fröhlich, C.–Obuch, K. (2020): The Changing Space for NGOs: Civil Society in Authoritarian and Hybrid Regimes. *Voluntas*, 31., (4.), pp. 649–662. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-020-00240-7>
- Torma J. (2016): A norvég-ügy – Civil szervezetek elleni kormányzati támadássorozat Magyarországon (2013 és 2016). In: Antal A. (Szerk.): *Mozgalmi társadalom*. Budapest: Noran Libro, pp. 266–281.
- Upor L. (2024): *Majdnem lehetetlen. Az SZFE autonómiaharcának története*. Budapest: Tea Kiadó.
- Urbán, Á. (2021): Hungary: Growing Concentration, Intensifying Control. In: Fengler, S.–Eberwein, T.–Karmasin, M. (Eds.): *The Global Handbook of Media Accountability*. London: Routledge, pp. 165–174.
- Van Til, J. (2015): Democratic Resurgence in Hungary: Challenges to Oppositional Movement (An Open-Ended Conclusion). In P. Krasztev–J. Van Til (Eds.): *The Hungarian Patient. Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York: CEU Press, pp. 367–383.
- Vásárhelyi Á. (2015): A Milla tündöklése és bukása. *Civil Szemle*, 12., (3), pp. 59–72.
- White, D. (2015): Political Opposition in Russia: The Challenges of Mobilisation and the Political–Civil Society Nexus. *East European Politics*, 31., (3), pp. 314–325. <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.990628>
- Zontea, A. (2015): The Hungarian Student Network: A Counterculture in the Making. In: Krasztev, P.–Van Til, J. (Eds.): *The Hungarian Patient. Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York: CEU Press. pp. 263–290.



Fotó/Németh István Péter